

Publikacja ta przeznaczona jest dla nauczycieli/ek i edukatorów/ek jako wsparcie w trudnych sytuacjach podczas moderacji dyskusji związanych z edukacją globalną. Jest zaprojektowana tak, aby możliwe było jej łatwe kopiowanie i dzielenie się z innymi osobami, do czego zachęcamy.

Wewnątrz znajdziesz **porady dotyczące reagowania na trudne sytuacje podczas dyskusji**. Najważniejsze, aby w każdym momencie przestrzegać zasad komunikacji empatycznej - zrozumieć zachowania i emocje osób dyskutujących, nawet wtedy, gdy są agresywne i głoszą krzywdzące innych opinie. Jak to robić?

- Wyjaśnij, co niewłaściwego się stało i powiedz o własnej reakcji na daną wypowiedź – nie wyciągaj od razu wniosków z tego, co powiedziała dana osoba, tylko poinformuj, co zaobserwowałeś/aś, np. *Czuję się źle, kiedy to mówisz, bo słyszę słowa, które mnie ranią, a nie, że to, co mówisz jest obraźliwe.*
- Wystrzegaj się słowa "jesteś", aby nie definiować charakteru danej osoby. Odnieś się do jej konkretnego zachowania lub wypowiedzi. Powiedz np. *Twoja wypowiedź może sprawiać przykrość, a nie Jesteś agresywny/a wobec ludzi, o których mówisz.*

- Sprowadzaj sytuację do tu i teraz, zamiast generalizować. Pozwala to lepiej zrozumieć, co się stało w konkretnej sytuacji i skuteczniej wpłynąć na zmianę postawy.
- Skup się na tym, co może wyniknąć z tej dyskusji dla całej grupy. Nie wykorzystuj przy każdej okazji wszystkich treści ulotki – ogranicz się do ilości wiedzy, którą osoby uczestniczące mogą efektywnie wykorzystać.
- Skup się na wzbudzaniu refleksji w osobach uczestniczących (np. poprzez rozkład definicji pojęcia na czynniki), nawet jeżeli nie od razu zgadzają się one z tym, co mówisz.

Proces zmiany postaw jest długotrwały i często budzi psychologiczny opór. Więcej o nim dowiesz się na tyle ulotki.

TEMAT ODBIERANY JEST Z NIECHĘCIĄ I/LUB BRAKIEM ZAINTERESOWANIA

- Jeśli widzisz, że temat zajęć spotyka się z niechęcią i brakiem zainteresowania osób uczestniczących, dobrze jest omówić tę sytuację z grupą. *Widzę, że to, o czym mówimy, Was nie interesuje.* Opis sytuacji i praca z pytaniami (*Dlaczego tak jest? Z czego to wynika?*) pozwolą przyrzeć się temu, skąd biorą się negatywne emocje osób uczestniczących związane z danym zagadnieniem.
- Przed zajęciami zastanów się nad specyfiką grupy, w której poprowadzisz zajęcia i zadaj sobie pytanie: *Jak, jako prowadzący/a, mogę sprawić, żeby temat zainteresował osoby uczestniczące?*
- Przeprowadź w grupie burzę mózgow: *Dlaczego temat może być dla mnie interesujący? Jak mogę sprawić, żeby był interesujący?*

- Zaproponuj różnorodne formy dyskusji tak, aby zarówno intro-, jak i ekstrawertyczne osoby uczestniczące dobrze się w niej czuły. Zwracaj uwagę na proces grupy.
- Współczesna rzeczywistość to kultura obrazu. Dobrze więc wykorzystać ilustracje, memy, krótkie filmy internetowe itp. To formy, z którymi osoby uczestniczące obcuja na co dzień, dzięki czemu sprawisz, że poczują się swobodniej.

- Staraj się odnosić do osobistych doświadczeń osób uczestniczących. Spraw, żeby poczuli, że temat zajęć jest im w jakiś sposób bliski, np. globalne współzależności: *Skąd pochodzi czekolada, którą jem? Skąd jest koszulka, którą noszę?*
- Przyjmij perspektywę kogoś, kto chce się dowiedzieć czegoś od osób uczestniczących - co już wiedzą na dany temat i co o nim myślą, jakie mają doświadczenia w tym temacie.
- Do każdego scenariusza lekcji/warsztatu przygotuj zestaw kół ratunkowych - alternatywnych form omówienia tematu.

Osoby uczestniczące często mają już wiedzę i przekonania na dany temat i nie chcą być pouczani przez osobę prowadzącą. Oczekują od nas rozmowy, a nie wykładu i nakazów. To, w jaki sposób stworzymy im przestrzeń do dialogu i refleksji nad różnymi tematami oraz to, jakie pytania im zadamy, może zadecydować o ich stopniu zainteresowania tematem.

Stereotyp to uproszczone i uogólniające przekonanie na temat osoby lub grupy osób ze względu na ich przynależność do danej grupy społecznej, np. etnicznej, wiekowej, płciowej, wyznaniowej. Posługując się stereotypem, grupujemy ludzi na kategorie i niesłusznie szufladkujemy, przypisując im pewne wspólne cechy. Stereotyp daje nam pozorną "wiedzę" o osobie lub grupie. Ale tak naprawdę, oceniając kogoś za pomocą stereotypu, nic o nim/niej nie wiemy.

Wyjaśniając, czym jest stereotyp, warto posługiwać się przykładami z własnego doświadczenia (np. *Mężczyzna nie nadaje się do pracy w szkole*) lub pokazać, jak działają stereotypy na przykładzie tych, które odnoszą się do osób znanym osobom uczestniczącym, np. *Jesteś za młody/a, żeby o tym mówić* (stereotyp wieku); *Wszyscy chłopacy lubią się bić, a dziewczyny dbają tylko o swój wygląd* (stereotyp płci); *Polacy to alkoholicy i złodzieje* (stereotyp narodowy). Odwołaj się do sytuacji ze swojego życia, gdy stereotypowe myślenie sprawiło, że kogoś źle oceniłeś/aś.

Warto zapytać o źródło stereotypu – *Skąd to wiesz? Gdzie się o tym dowiedzieliście/ałyście?* Mogą paść np. następujące odpowiedzi: z domu, ludzie tak mówią, z internetu, z własnego doświadczenia. Powiedz wtedy, że stereotyp pozwala nam uporządkować sobie świat i ułatwia jego poznawanie, ale robi to tylko pozornie.

Gdy opieramy się na stereotypie, często mówimy ogólnikami, generalizujemy, nie jesteśmy otwarci na odmienne poglądy, dyskusję i argumenty drugiej strony. Używamy słów *wszyscy, każdy, zawsze, wszędzie, nikt, nigdy, nigdzie*. Na przykład: *Wszyscy Polacy są rasistami; Młodzi ludzie zawsze są nieodpowiedzialni; Każdy człowiek wie, że nie wolno tego robić; W Polsce wszędzie jest tak samo*. Zapytaj grupę, jak oceniają prawdziwość tych zdań? Jak się czują, gdy słyszą tego typu stwierdzenia?

„Pojedyncza opowieść rodzi stereotypy. A problem z nimi nie polega na tym, że są nieprawdziwe, ale na tym, że są niekompletne. Sprawiają, że jedna historia staje się jedyną.”

Chimamanda Adichie

Swoją reakcję warto oprzeć na dążącej do porozumienia komunikacji z osobami uczestniczącymi – formułuj wypowiedzi mówiąc o tym, co widzisz lub myślisz (możesz zaczynać zdania od *Widzę.../Myślę...*), czujesz (*Czuję, że...*) oraz czego chcesz i potrzebujesz (*Chciałabym.../Potrzebuję...*), np. *Widzę, że powiedziałaś do kolegi, że cię ocyganił. Czuję się wtedy źle, bo to słowo bardzo negatywnie i w uproszczony sposób ocenia Romów. Chciałabym, żebyś nie używała tego słowa, bo nieświadomie wyrządzasz tym krzywdę również osobom, których nie znasz. Możesz także posłużyć się definicjami tych słów, które podkreślą ich krzywdzący i niezgodny z prawdą sens.*

Zadaj pytania osobie, która posługuje się stereotypami: Skąd to wiesz? Czy to prawda?

Zadaj pytania grupie: Czy to prawda? Jak możemy to sprawdzić? Czy ktoś ma inne doświadczenia? Czy są jakieś wyjątki? Dlaczego stereotyp nie daje nam prawdziwej/pełnej wiedzy o kimś?

OSOBA UCZESTNICZĄCA POSŁUGUJE SIĘ MOWĄ NIENAWIŚCI

Mowa nienawiści to negatywne emocjonalnie i obraźliwe wypowiedzi o osobie lub grupie z powodu jej cech, które są trudne bądź niemożliwe do zmiany (koloru skóry, pochodzenia, etniczności, narodowości, płci, orientacji psychoseksualnej, wieku, sprawności fizycznej, wyznania lub przekonań), a także podburzanie i propagowanie nienawistnych przekonań o innych.

Mowa nienawiści występuje w różnych formach – mogą to być jawne przekleństwa, wyzwiska i wulgaryzmy lub formy językowo niejednoznaczne, np. *Romowie do gazu, Polska tylko dla Polaków, Polska tylko biała, Murzyny to brudasy, Uchodźcy to zaraza, Muzułmanie przyjeżdżają, żeby gwałcić nasze kobiety, Islam to śmierć białej Europy, Banderowcy i ich zwolennicy – precz z Polski.*

Najważniejsze w radzeniu sobie z sytuacją, w której pojawia się mowa nienawiści, jest jej zauważenie i wyraźne zwrócenie uwagi osób uczestniczących na to, co usłyszały.

Dajemy wtedy dobry przykład reszcie grupy i pokazujemy, że każdy ma obowiązek reagować na mowę nienawiści. Zawsze na początku trzeba jasno wyrazić swój sprzeciw wobec zachowania osoby uczestniczącej, np. powiedzieć: Nie zgadzam się na to. A następnie wybrać jedną z dwóch metod reakcji:

- Przerwać zajęcia i od razu skupić się na problemie. Metoda ta jest podobna do techniki komunikacyjnej „z treści na proces”. Polega na tym, że zwracamy uwagę na relację pomiędzy osobami uczestniczącymi w komunikacji lub na relację między osobą uczestniczącą a rzeczywistością.
- Wykorzystanie asertywnej techniki „odkładania na później”, która polega na zasygnalizowaniu, że stało się coś niewłaściwego, o czym wszyscy musimy pomyśleć i wrócimy do tego za jakiś czas, np. na najbliższej lekcji wychowawczej. Kluczowe jest tutaj precyzyjne wskazanie terminu rozmowy i konsekwencja w powrocie do tematu.

Nazwij jednoznacznie to, co się wydarzyło i jasno zdefiniuj, czym jest mowa nienawiści. Następnie podaj konsekwencje i skutki posługiwania się nią.

KONSEKWENCJE PRAWNE

Podkreśl, że dyskryminacja i mowa nienawiści są przestępstwem. Zgodnie z polskim Kodeksem karnym, Konstytucją RP oraz Konwencją o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności obowiązującej w krajach UE posługiwanie się mową nienawiści podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności.

Konsekwencje braku reagowania na mowę nienawiści pokazuje tzw. piramida nienawiści stworzona w 1954 r. przez amerykańskiego psychologa, Gordona Allporta.

Używanie obraźliwego języka, który może być wynikiem istnienia stereotypów i uprzedzeń, prowadzi do świadomego unikania osób, w które komunikaty te są wymierzone.

KONSEKWENCJE SPOŁECZNE I EMOCJONALNE

Mowa nienawiści wpływa na wszystkich, którzy znaleźli się w sytuacji, gdy została użyta. Powoduje obniżenie komfortu psychicznego, spadek poczucia bezpieczeństwa i poczucia własnej wartości. Najbardziej dotyka osoby, w które jest bezpośrednio wymierzona, bo może prowadzić do otwartej agresji i przemocy wobec nich, co odbiera im status pełnoprawnych obywateli/ek.

Unikanie może objawiać się wykluczaniem takich osób z naszego otoczenia, dehumanizacją i stygmatyzacją (nadawaniem społecznych etykietek, np. traktowanie osób ciemnoskórych jako kryminalistów). Formy unikania mogą być różne: od fizycznego odgradzania (historycznie było to tworzenie gett żydowskich w trakcie II wojny światowej, a współcześnie segregacja polegająca na tworzeniu dzielnic imigranckich czy obozów dla uchodźców) do bardziej symbolicznych, np. sprzeciw rodziców dotyczący obecności w klasie osoby ze spektrum autyzmu.

Skutkiem takich zachowań są **dyskryminacja**, a następnie **przemoc fizyczna** w formie napaści i aktów wandalizmu. Ostateczną konsekwencją mowy nienawiści jest **masowa zagłada** określonych osób lub grup osób, w tym zbrodnie przeciwko ludzkości i ludobójstwa, często w celu osiągnięcia lub zachowania władzy (np. eksterminacja osób pochodzenia żydowskiego w nazistowskich Niemczech).

Kiedy powiemy komuś, że to, co mówi jest mową nienawiści, lub że posługuje się stereotypami, może to zostać odebrane jako negatywna ocena tego, co robi i jaką jest osobą. Proces reakcji na takie opinie może trwać nawet kilkanaście dni i składa się zwykle z 5 faz:

1

1) SZOK

Zaczyna się od zaprzeczenia: *Nie miałam zamiaru nikogo obrażać./To już nic nie można powiedzieć?* lub zbywającego przytakiwania: *Tak, tak, zgadzam się i przepraszam. Jest to naturalna reakcja. Nie wyjaśniaj i nie „atakuj” wykładem.* Wysłuchaj w spokoju tego, co dana osoba ma do powiedzenia.

2

2) ZŁOŚĆ

Potem pojawia się zaskoczenie (nawet po kilku dniach) i złość: *Uwzięła się na mnie; Znowu coś złego powiedziała/em; Inni też tak ciągle mówią i nikt się ich nie czepia.* Daj osobie, której dotyczy problem, przestrzeń na złość. Jeśli to, co mówi/robi nie zagraża innym, poczekaj aż emocje same się wyciszą.

3

3) OPÓR

Kolejnym krokiem jest racjonalizacja. U uruchamiają się mechanizmy obronne, usprawiedliwiający wcześniejsze działania i słuszność wypowiedzi, np. *Wszyscy tak myślą, tylko boją się powiedzieć. W tym momencie zacznij wyjaśniać, posługując się faktami z publikacji. Przyjmij postawę partnera/ki w rozmowie, a nie wszystkowiedzącego nauczyciela/ki.*

4

4) AKCEPTACJA

Po jakimś czasie dana osoba powinna być gotowa na akceptację oceny: *Faktycznie, to, co mówię, może być dla kogoś krzywdzące. To właściwy moment na rozpoczęcie rozmowy o zmianie postaw oraz wysłuchanie pomysłów grupy.*

5

5) GOTOWOŚĆ DO ZMIAN

Końcowym efektem jest bycie gotowym na zmiany: *Powinno/mogę/chcę coś zmienić w swoim zachowaniu.*

PYTANIA DO REFLEKSJI

Z którymi sytuacjami opisanymi w publikacji spotkałeś/aś się w swojej pracy edukacyjnej? A które doświadczyłeś/aś jako osoba uczestnicząca? Jaka była Twoja reakcja? Jaka była reakcja grupy?

.....
.....
.....

Jak chciałbyś/abyś zareagować w podobnych sytuacjach w przyszłości? Zapisz skrótkowo pomysły na reakcje. Weź pod uwagę pomysły z publikacji, ale także te, o których pomyślałeś/aś, ale jeszcze nie wypróbowałeś/aś.

.....
.....
.....

Daj nam znać, jak ta publikacja sprawdza się w praktyce: edukacja@pah.org.pl.

SKORZYSTAJ RÓWNIEŻ Z POZOSTAŁYCH POMOCNIKÓW:

Wyjaśnianie pojęć edukacji globalnej

Reagowanie na dyskryminujące słowa

Reagowanie na częste argumenty

Polska Akcja Humanitarna

www.pah.org.pl/edukuj
edukacja@pah.org.pl

polska pomoc

Projekt współfinansowany w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Materiał edukacyjny Polskiej Akcji Humanitarnej, 2019, ISBN 978-83-63069-62-9
Opracowanie merytoryczne: Margaret Amaka Ohia-Nowak, Joanna Pankowska
Konsultacje merytoryczne: Łukasz Bartosik
Opracowanie graficzne: Monika Wiśniewska
Korekta językowa: Julia Kuffel

Pomocnik PAH jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Polskiej Akcji Humanitarnej. Utwór powstał w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2019. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach praw oraz o programie polskiej współpracy rozwojowej.